

EEN

AFRIKAANSE

GESCHIEDENIS

ZEINAB BADAWI

Zeinab Badawi
Hoofd van de SOAS University of London

AFRIKA

Een Afrikaanse geschiedenis

Uitgeverij Omniboek

Afrika nu

* Niet-onafhankelijk gebied

0 2000 km

Inhoud

Inleiding	9
1 Onze familie en andere mensachtigen	13
2 Geschenk van de Nijl	31
3 Het koninkrijk Koesj	56
4 Ezana van Aksum en de opkomst van een christelijk rijk	82
5 Het kruis en de halvemaan	95
6 Ifrikiya en de Amazigh-bevolking	109
7 De islam en de dynastieën van Noord-Afrika	124
8 Mansa Musa en de koninkrijken van West-Afrika	145
9 Tippu Tib en de eerste tot slaaf makers	168
10 In brons gegoten	188
11 Zuidelijke koninkrijken	206
12 Opkomst van de Asante: Osei Tutu en Abena Pokou	222
13 Asante-moed: Prempeh en Yaa Asantewaa	237
14 Slavernij en verlossing	249
15 Land, goud en hebzucht	275
16 Het Kongo-rijk en de <i>Scramble for Africa</i>	297
17 Afrika's verzet en bevrijding	323
Nawoord: Een nieuw Afrika	350
Noten	357
Bronnen	365
Illustratieverantwoording	380
Dankwoord	382
Register	383

HOOFDSTUK 1

Onze familie en andere mensachtigen

Toen de jonge museummedewerker voorzichtig de sleutel in de deur om-draaide, keek ik vol spanning toe. Ik zou zo meteen een superster ontmoeten, hoewel het iemand was die al miljoenen jaren geleden overleden was. Met veel respect en ontzag streelde ik voorzichtig met mijn vingertop haar hand en het was alsof ik een familielid aanraakte dat ik lang niet had gezien. Dit was Lucy, of Dinkensh, zoals ze in Ethiopië wordt genoemd, die tot de afstammingslijn behoorde waaruit wij mensen uiteindelijk zouden voortkomen: de *Homo sapiens sapiens*, Latijn voor ‘wijze en denkende mens’.

Afrika is waar het voor ons, moderne mensen, allemaal begon. We zouden zo één met elkaar moeten zijn door onze gedeelde oorsprong dat we verder kijken dan ons ras, naar een tijd waarin dergelijke verschillen niet bestonden. Wanneer je naar de lange geschiedenis van de mensheid kijkt, wordt duidelijk dat het onderscheid naar ras iets is wat relatief kort geleden ontstaan is. De genetica draagt feiten aan die haaks staan op het culturele idee van racisme. In de toekomst zijn er wellicht nieuwe genetische interpretaties, maar het huidige denken duidt erop dat eigenschappen van het ‘witte ras’ tussen de acht- en twaalfduizend jaar geleden zijn ontstaan, ver na de vele genetische afsplitsingen in Afrika zelf. Maar zoals de Keniaanse paleoantropoloog wijlen dr. Richard Leakey al beschreef, hebben mensen helaas nog steeds moeite ‘om het idee volledig te omarmen dat de mens, of het nu Europeanen met blauwe ogen of bleke Aziaten zijn, oorspronkelijk uit Afrika afkomstig is’.¹

Dr. Leakey en zijn even beroemde ouders, Louis en Mary Leakey, hebben baanbrekende fossiele ontdekkingen gedaan in een periode in de twintigste eeuw waarin het onderzoek nog steeds bedoeld was om de theorie onderuit te

halen dat we allemaal uit Afrika afkomstig zijn en dus oorspronkelijk zwart waren. De vondst van een complete eeuwenoude schedel in China in 1929, die de 'Pekingmens' werd genoemd, vormde de aanleiding voor de Chinese overheid om onderzoek te financieren van Chinese paleontologen dat moest bewijzen dat de *Homo sapiens* in Azië was ontstaan, of dat de Pekingmens een voorouder was van de moderne Oost-Aziatische mensen. Dergelijke onderzoeken vonden tot in de 21e eeuw plaats.

Het wordt in de wetenschap niet langer betwist dat we allemaal oorspronkelijk uit Afrika afkomstig zijn. Er worden nog steeds nieuwe paleontologische vondsten gedaan en de meeste stukjes van deze incomplete legpuzzel ontbreken nog. Maar ook al is er nog discussie over de exacte locatie waar dit plaatsvond in Afrika, het is zeker dat de geschiedenis van de mensheid in dit werelddeel begon. Wij zijn een Afrikaans dier, een Afrikaanse soort die de wereld koloniseerde, op verschillende momenten en op verschillende manieren. Niemand op aarde kan ontkennen dat hij of zij oorspronkelijk uit Afrika afkomstig is.

Ongeveer twee tot drie miljoen jaar geleden was er een grote ijstijd waarbij het grootste deel van het dierenleven op land en in de zee omkwam. Afrika had de minste last van de ijstijd en de flora en fauna daar gedijden goed. Terwijl vochtige, warme graslanden zich over het werelddeel verspreidden, vormden deze habitats de volmaakte omstandigheden voor de evolutie van de grote mensapen (de hominiden): gorilla's, chimpansees en later de homininen (mensachtigen die tussen de mensaap en de mens in zaten) waaruit wij, de moderne mens, uiteindelijk voortkwamen. Deze primaten kwamen maar al te graag uit hun bomen naar beneden om op de grond te gaan leven en vertrouwden voor hun veiligheid op hun verstand in plaats van op hun kracht.

Het was de victoriaanse bioloog Charles Darwin die als eerste opmerkte, in zijn boek *De afstamming van de mens* uit 1871, dat de Afrikaanse gorilla en chimpansee het meest op ons lijken wat anatomie betreft. En omdat die alleen in Afrika voorkwamen, moet de mens wel uit dat werelddeel afkomstig zijn. Hoewel Darwins redenering niet helemaal voldoet aan de wetenschappelijke eisen van nu, kwam hij met een baanbrekende theorie die creationisten en veel conservatieve gelovigen weerzinwekkend vonden.

Tegenwoordig komen de gorilla's alleen nog maar op een paar plaatsen in Afrika voor, voornamelijk in het gebied van de Grote Meren. Meer dan een derde van de naar schatting duizend overgebleven berggorilla's leeft beschermd in de wouden van het Virunga National Park. De bergen, een vulkaanketen, liggen in delen van Rwanda, de Democratische Republiek Congo (DRC) en Oeganda. Ik reisde erheen om die bedreigde dieren in Noord-Rwanda te gaan bekijken. We begonnen bij zonsopkomst aan een lange wandeling

door veel dichte begroeiing waarop de dauwdruppels nog schitterden. Mijn inspanningen waren niet tevergeefs, want uiteindelijk zag ik vanachter het struikgewas de gorilla's zitten. Een paar volwassen dieren, waaronder een indrukwekkende zilverrug, lagen lui op de grond. Zo te zien waren ze van de vroege ochtendzon aan het genieten. Een paar jonge gorilla's rolden van een heuveltje af en speelden samen op de modderige grond. Het was bijzonder om te zien hoezeer ze op mensen lijken. Ze leven in familieverband en hun bewegingen, capriolen en uitdrukkingen lijken heel erg op die van ons. Uit onderzoek blijkt dat het DNA van mensen en gorilla's maar 1,75 procent van elkaar verschilt, veel minder dan eerst werd aangenomen. (Het DNA van chimpansees – onze meest naaste verwanten – verschilt maar 1,37 procent van dat van ons.)

Toen Charles Darwin eenmaal zijn theorie had verspreid dat de mens uit Afrika afkomstig was, begonnen andere wetenschappers de evolutionaire keten vanaf de gorilla's en chimpansees tot aan de mens samen te stellen door naar uitgestorven soorten mensachtigen te kijken en vooral naar de eigenschap van de tweebenigheid. Door op twee benen te lopen, wat ongeveer zes miljoen jaar geleden voor begon te komen, had een primate zijn handen vrij. Ongeveer drie miljoen jaar later zorgde dit ervoor dat mensachtigen hun intelligentie konden gebruiken om gereedschap te maken, of om te jagen met wapens. Het hielp dat ze hun pols konden draaien, iets wat uniek is aan mensapen en mensen. Het permanent op twee benen kunnen lopen is een kenmerkende eigenschap voor ons als mens. Eén theorie, die begin twintigste eeuw naar voren werd gebracht door deskundigen als de Australische paleoantropoloog Raymond Dart, stelt dat het lopen op twee benen tot ontwikkeling kwam omdat er door klimaatverandering minder bossen waren en meer grasland voorkwam, waarbij het efficiënter was om op twee benen te lopen. Er was een lange tussenperiode waarin tweebenige mensachtigen nog steeds een divergente grote teen hadden waarmee ze in bomen konden klimmen om aan wilde dieren op de grond te ontsnappen, en waarmee ze van de ene tak naar de andere konden slingeren met hun draaiende polsen.

Toen de mensachtigen uiteindelijk 4,4 miljoen jaar geleden rechtop gingen lopen, vonden er anatomische veranderingen plaats aan de handen, schouders, ellebogen, heup en ruggengraat. Naarmate de evolutionaire keten zich verder ontwikkelde, begonnen ze ook meer op de hedendaagse mens te lijken.

Ons voorouderlijk pad

Toumai, zeven miljoen jaar geleden

Wetenschappers wilden vaststellen wanneer de splitsing plaatsvond tussen onze menselijke afstammingslijn en die van andere primaten, en de doorbraak vond plaats in 2001. Na een tiental jaren van graven in de zandduinen in de Sahara van noordelijk Tsjaad werd een Frans-Tsjaads team van paleontologen beloond voor hun zwoegen. Ze ontdekten gefossiliseerde beenderen, een deel van een schedel en een onderkaak, die afkomstig waren van een aap-mens die ze Toumai noemden, wat 'hoop op leven' betekent in het Daza, de plaatselijke taal. Volgens sommige deskundigen behoorde Toumai, die bekend kwam te staan als de *Sahelanthropus tchadensis*, tot een primatensoort die een gemeenschappelijke voorouder was van de mens en de chimpansee. Moleculair bewijs duidt erop dat Toumai dicht bij het moment leefde waarop de tak van de gorilla en de chimpansee en die van de mens zich splitste, ongeveer zeven miljoen jaar geleden. Het is niet bekend of hij of zij tweeëinig was. Dit was niettemin het moment waarop het evolutionaire proces begon waardoor we volledig rechtop gingen lopen.

Lucy of Dinkenesh, 3,2 miljoen jaar geleden

Laten we versneld vier miljoen jaar verdergaan in de tijd, naar een van de meest iconische ontdekkingen: Lucy, een beroemdheid in de wereld van de paleontologie. Ze behoorde tot een soort die bekend kwam te staan als de *Australopithecus afarensis* en dankt haar naam aan het lied van de Beatles: *Lucy in the Sky with Diamonds*, dat op de radio van het opgravingskamp te horen was toen ze in 1974 gevonden werd in Harar, in oostelijk Ethiopië. Lucy kreeg in Ethiopië de naam Dinkenesh, wat in het Amhaars betekent 'je bent schitterend', en zo zal ik haar ook noemen.

In het Nationaal Museum van Ethiopië in de hoofdstad Addis Abeba is een replica te zien van hoe Dinkenesh er moet hebben uitgezien. Het echte skelet van Dinkenesh ligt in een afgesloten ruimte met klimaatbeheersing, zodat haar overblijfselen onder optimale omstandigheden bewaard worden. 40 procent van haar skelet is teruggevonden, wat een heel indrukwekkend percentage is, en de skeletdelen zijn zorgvuldig geïdentificeerd en geïdentificeerd en liggen in speciaal beklede laden. Het was geweldig om de beenderen van Dinkenesh te zien en aan te raken onder toezicht van professor Yohannes Haile-Selassie, een vermaarde Ethiopische paleontoloog. Hij noemde haar 'het icoon van de paleoantropologie' en vertelde dat deskundigen zoals hijzelf nog steeds heel veel van haar leren.

Professor Haile-Selassie vertelde me ook hoe Dinkenesh 3,2 miljoen jaar geleden leefde. Een reconstructie van haar hoofd laat zien dat de onderste helft van het gezicht naar voren uitsteekt, in tegenstelling tot het platte gezicht van de moderne mens, en dat haar hersenen niet groter waren dan die van een mens-aap. Haar kaak was relatief klein, maar ze had wel grote tanden. Als volwassene was ze ongeveer één meter lang en woog ze nog geen 30 kilo. Ze liep regelmatig op twee benen, waardoor ze haar armen voor andere dingen kon gebruiken (armen die relatief gezien langer waren dan die van ons). Dinkenesh zou haar handen gebruikt hebben om eenvoudige werktuigen te maken, zoals scherpe takjes: daarmee kon ze vissen, termieten uitgraven of kleine dieren doden. Op de plek waar ze overleed, zijn gefossiliseerde schildpadden- en krokodilleneieren gevonden. Dat bevestigt de theorie dat ze naar eten zocht, misschien door dat te roven uit reptielen nesten. Toch zal Dinkenesh voornamelijk planten en fruit hebben gegeten.

Dinkenesh sliep waarschijnlijk in bomen voor haar eigen veiligheid. Eén theorie stelt dat ze misschien overleden is toen ze uit een boom viel: ironisch genoeg bleek haar veilige plekje juist gevaarlijk. Ondanks haar status als superster binnen de geschiedenis van de mensachtigen, is de moderne mens geen rechtstreekse afstammeling van Dinkenesh. Maar ze behoort wel tot de afstammingslijn waaruit wij uiteindelijk zijn voortgekomen.

Het Taung-kind, 2,8 miljoen jaar geleden

Het eerste bewijs van 'homininen' of mensachtigen werd veel eerder ontdekt. Professor Raymond Dart vond het Taung-kind in 1924 in een kalksteenformatie in Taung [uitspraak: Ta-oeng] in de buurt van Kimberley, in de Zuid-Afrikaanse Kaapprovincie. Het Taung-kind leefde ongeveer 2,8 miljoen jaar geleden en behoort tot de soort *Australopithecus africanus*. Ik ging mee naar de Universiteit van Witwatersrand in Johannesburg, waar het wordt bewaard. De vermaarde Zuid-Afrikaanse paleoantropoloog professor Francis Thackeray wees op de hersenbasis van de schedel en het aangezicht en **de onderkaak.**

Het skelet van Dinkenesh.

Hij legde uit dat eeuwenlang werd gedacht dat onze mensachtige voorouders vraatzuchtige roofdieren waren, oftewel 'killer apes'. Er lagen eierschalen in de buurt van het kind waarvan men dacht dat het zijn lunch was geweest, maar hij liet me de barsten in de schedel en oogkassen van het Taung-kind zien en vertelde dat wetenschappers zoals hij pas in de jaren negentig van de vorige eeuw begonnen op te merken dat de schedel heel erg leek op die van moderne apen die door adelaars zijn gedood. Kennelijk bevond het Taung-kind zich niet thuis in zijn grot, maar in het nest van een reusachtige roofvogel, waarschijnlijk een adelaar uit vroegere tijden die hem heeft gedood en daarnaartoe heeft gesleurd. Het Taung-kind was de eerste mensachtige die in Afrika ontdekt is en hij lijkt veel ouder dan andere overblijfselen die daar in die tijd werden gevonden. Het was de eerste aanwijzing dat Charles Darwin het mischien bij het rechte eind had gehad wat betreft de oorsprong van de mens in Afrika.

Mevrouw Ples, 2,5 miljoen jaar geleden

Ongeveer twintig jaar na de vondst van het Taung-kind, in 1947, ontdekten de Zuid-Afrikaanse paleontologen Robert Broom en John T. Robinson in de grotten van Sterkfontein, ten noorden van Johannesburg, een schedel uit de tijd voordat de mens ontstond. Ze werd mevrouw Ples genoemd, een aardige afkorting van haar eerste wetenschappelijke naam: de *Plesianthropus transvaalensis*. Na twee miljoen jaren van vredige rust in haar graf werd het hoofd van mevrouw Ples met dynamiet opgeblazen bij het kalksteen delven. Wetenschappers plakten de scherven weer aan elkaar en haar schedel is nu vrijwel compleet. Mevrouw Ples had, net als Dinkenesh, kleine hersenen, min of meer zo groot als die van chimpansees en ongeveer een derde zo groot als die van ons, maar ze liep wel op twee benen. Het was een belangrijke vondst. Voor het eerst bewees haar schedel dat het rechtop lopen al geruime tijd voor de belangrijke groei van de hersenomvang was ontstaan. Deskundigen kunnen vaststellen of een mensachtige op twee benen liep aan de hand van een gat achter in de schedel, dat het *foramen magnum* heet, het gat waar de ruggengraat en het ruggenmerg doorheen gaan. Mevrouw Ples had zo'n gat en het was naar beneden gericht, wat erop wees dat ze tweebenig was.

Er leefden tegelijkertijd verschillende soorten mensachtigen in Afrika en wetenschappers proberen voortdurend te bepalen wat de relatie is tussen het Taung-kind, mevrouw Ples en Dinkenesh. Wat we wél weten is dat verschillende afstammingslijnen uitstierven en dat er maar één, de *Homo*-soort, rechtstreeks naar ons voerde: de moderne mens. Op dat punt gaat het speurwerk zich richten op een gebied verder oostwaarts in Afrika.

Vergeet wat je weet over het continent Afrika. Zeinab Badawi duikt in het verleden van haar geboorteland, de geboorteplek van de mensheid. Zij vertelt de geschiedenis van Afrika vanuit het perspectief van Afrikaanse wetenschappers, vanaf ver voor de westerse kolonisatie: met fascinerende verhalen van krijgshaftige koninginnen en koningen, stamhoofden, priesters en priesteressen; van machtige beschavingen die tot bloei kwamen op rivieroeveren of in de schaduw van heilige bergen; van grote gebouwen die uit de rotsen waren gehouwen, bijzondere bibliotheken boordevol nieuw te ontdekken verhalen, drukke karavaanroutes en marktpleinen met het geroezemoes van handelaren, reizigers, boeren en artiesten. Het resultaat is een nieuwe, inclusieve geschiedenis van het vroegst bewoonde continent van de wereld.

‘EEN BOEK DAT AL VEEL EERDER GESCHREVEN HAD MOETEN WORDEN... MAAR ABSOLUUT HET WACHTEN WAARD IS.’ – Vogue

Zeinab Badawi is een Soedanees-Britse presentator, journalist en filmmaker, en hoofd van de SOAS London University. Ze reisde voor dit boek maar liefst zeven jaar door heel Afrika en ontmoette daar talloze lokale historici, onderzoekers, archeologen en politici. *Afrika* is haar levenswerk.

Vertaald door Bep Fontijn

WWW.OMNIBOEK.NL

9 789401 919807 >

NUR 680

